

УДК 343.3/.7

Т. М. Хомич

*викладач кафедри теорії та історії держави і права
(Національний університет "Острозька академія")*

ПОНЯТТЯ НАСИЛЬСТВА І ПРИМУСУ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ

Поняття "насильство" та "примус" широко використовуються для позначення дій, які вчиняються проти або поза волею особи, на яку вони спрямовані. Дані поняття в одних випадках вживаються як синоніми, в інших – використовують для позначення протилежних за значенням понять (протиправне насильство та правомірний примус), а інколи їх розглядають як складову частину одне одного (насильство у формі фізичного чи психічного примусу). Термін "насильство", на відміну від "примусу", має яскраво негативне забарвлення і не використовується для позначення соціально корисних дій, таких як, наприклад, виривання хворого зуба у дитини. В даному випадку використовують поняття "примус" – примусове лікування, примусова операція. Задля кращого розуміння змісту та співвідношення понять "насильство" та "примус" варто дослідити їх визначення, розкрити зміст основних ознак та порівняти їх, визначивши спільні та відмінні риси.

Проблему визначення та співвідношення понять насильства та примусу протягом останніх років досліджували такі вчені як Гусейнов А. А., Жалінський А. Е., Іванова В. В., Кулик Л. М., Лисюк Ю. В., Машинська Н. В., Попов Д. В., Приколотіна Ю. Л.,

Сердюк Л. В., Шарапов Р. Д. та інші. Однак їхні праці містять аналіз окремих ознак насильства та примусу як загальнонаукової чи кримінально-правової категорії, а співвідношення цих понять або взагалі не розглядалося, або містить не однозначні, подекуди взаємно протилежні, висновки. Саме це і обумовило обрання теми даної наукової статті.

Завданнями даного дослідження є: визначення понять "насильство" та "примус" як загальнонаукових та кримінально-правових категорій; виділення та розкриття змісту основних ознак юридичних понять насильства та примусу; порівняння понять "насильство" та "примус".

Поняття "насильство" використовується в різних галузях знань, визначається і досліджується з різних сторін, залежно від завдань тієї чи іншої науки, особливостей її предмета дослідження. Як загальнонаукова категорія насильство визначається по-різному, розглядається з точки зору двох протилежних підходів – широкого (абсолютного) і вузького (прагматичного). В широкому розумінні насильство визначається як застосування фізичної сили до кого-небудь; силування, гвалт, примус; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [1, с. 303]; дії із застосуванням фізичної або психічної сили щодо когось, примушування, силування, принука, гвалт [2, с.551]. У даному випадку поняття насильства несе чітко виражене негативне оціночне навантаження і вживається в дуже широкому значенні, яке включає усі форми фізичного, психологічного, економічного придушення і відповідні їм душевні якості, такі як брехня, ненависть, лицемірство і т. д.; фактично прямо ототожнюється зі злом взагалі [3, с. 35]. При цьому, як зазначає Кулик Л. М., під придушенням розуміється будь-яке обмеження умов особистого розвитку, причина якого полягає в інших людях чи суспільних інститутах. Таке тлумачення насильства цінне тим, що вагоме

▪ Поняття насильства і примусу та їх співвідношення / Т. М. Хомич // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kmtys.pdf>.

значення надається його моральному виміру [4, с. 67], однак саме це в результаті стає перепорою при його об'єктивному дослідженні.

Прагматичний (вузький) підхід орієнтується на ціннісно нейтральне і об'єктивне визначення насильства і ототожнює його з фізичною і економічною шкодою, яку люди спричиняють одне одному [3, с. 35]. Так, насильство як соціальне явище Лисюк Ю. В. визначає як умисну дію, що здійснюється соціальною групою чи індивідом, яка прямо пов'язана з нанесенням або загрозою нанесення фізичної, психологічної¹, майнової шкоди іншій особі [5, с. 35]. Проте, таке визначення насильства не відповідає його суті та не відмежовує його від суміжних понять, адже за даним визначенням дії лікаря, який робить необхідну для врятування життя людини операцію, повністю підпадають під визначення насильства, оскільки він своїми діями наносить шкоду організму іншої людини. Але його аж ніяк не можна назвати особою, яка вчиняє насильство (насильником), а його дії – насильством. Таким чином, наведене розуміння насильства недостатнє для його повного та чіткого визначення і потребує уточнення шляхом додавання ознак, які характеризують не лише його зовнішню форму, але й внутрішній зміст. Так, Гусейнов А. А. визначає насильство як "такий примус і така шкода, які здійснюються всупереч волі того або тих, проти кого вони направлені. Насильство це посягання на свободу людської волі" [3, с. 36].

У тлумачному словнику В. Даля насильство визначено як дія обмежувальна, образлива, незаконна і свавільна [6, с. 496]. Видається некоректним включати в загальне поняття насильства ознаку незаконності, адже норми позитивного права історично не стабільні та можуть

¹ На нашу думку, тут і в подібних випадках правильніше буде використовувати термін "психічна шкода", тобто шкода, завдана психічному здоров'ю особи.

змінюватися в залежності від політичної, економічної ситуації в державі, впливу світового співтовариства тощо, а визначення поняття насильства повинно бути об'єктивним, а не залежати від волі законодавця. Від останнього можуть залежати лише підстави віднесення тієї чи іншої форми прояву насильства до протиправної чи правомірної. Так, з юридичної точки зору насильство – це фізичний чи психічний вплив однієї людини на іншу, який порушує гарантоване Конституцією право громадян на особисту недоторканість [7, с. 346]; умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних діянь [8, с. 501]. Як правило, насильство вчиняється діями, що є активною поведінкою особи. Однак відомі випадки вчинення насильства і шляхом пасивної поведінки.

Всесвітня організація здоров'я визначає насильство як умисне застосування фізичної сили або влади, дійсне або у вигляді погрози, спрямоване проти себе, іншої особи, групи осіб або общини, результатом якого є (або наявний високий ступінь ймовірності цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення у розвитку або різного роду шкода [9, с. 5].

Отож, можна виділити такі ознаки насильства як соціального явища:

- наявність як мінімум двох суб'єктів;
- спричинення або створення загрози спричинення шкоди;
- умисний та цілеспрямований характер діяння;
- здійснення проти або поза волею особи, на яку воно спрямоване.

З юридичної точки зору до поняття насильства додаються такі ознаки як суспільна небезпечність та протиправність діяння, а якщо в діях особи

"відсутнє порушення прав і свобод людини, це буде не насильство, а правомірне застосування сили" [10, с. 10], правомірне спричинення шкоди [11, с. 68].

Зупинимося на першій ознаці насильства – його суб'єктах. Насильство, на відміну від природних інстинктів (самозбереження, розмноження тощо), є свідомим актом, який вчиняється умисно, з певною метою, тому притаманний лише людині як єдиній істоті, наділеній свідомістю. Крім того, цей акт вчиняється у відношенні когось, а не проти себе, тому для нього характерним буде наявність як мінімум двох осіб: насильника та жертви насильства. Хоча в літературі й існують думки про існування аутоагресії – насильства, спрямованого проти самого себе [12, с. 133], але, на наш погляд, по-перше, неправильно буде називати особу, яка завдає шкоду сама собі – насильником, а по-друге, така поведінка не підпадає під усі необхідні ознаки насильства, зокрема, вчиняється згідно, а не проти волі особи.

Іншою ознакою насильства є спричинена шкода. Проте, якщо примусові дії вчинені, а шкода не настала – насильницький акт все одно наявний. Тому правильніше буде говорити не лише про наявну шкоду, але й про можливу, гіпотетичну, яка може настати за визначених обставин. Так, короткий енциклопедичний словник соціальної роботи визначає насильство як примус (дію), що здійснюється індивідом або групою для досягнення поставленої мети, і який пов'язаний з прямим нанесенням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з загрозою такого нанесення [13, с. 536]. Тобто шкода від насильства не обов'язково повинна бути видимою, явною, у вигляді тілесних ушкоджень, вона може бути прихованою, виявлятися і у психічних стражданнях, відхиленнях у розвитку тощо. Таким чином наслідки насильства можуть проявитися і не

▪ Поняття насильства і примусу та їх співвідношення / Т. М. Хомич // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kmtys.pdf>.

відразу, а через певний проміжок часу після нанесення шкоди, у зв'язку з чим визнання лише тілесних ушкоджень або смерті наслідками насильства звужує розуміння впливу акту насильства на окрему особу, общину або все суспільство [9, с. 5].

Ще однією ознакою насильства є умисний, свідомий характер дій, адже примус особи до певної поведінки може вчинятися лише умисно, з передбаченням та бажанням настання певного результату, або байдужого ставлення до результатів своєї діяльності. Неумисні вчинки, нещасні випадки не підпадають під визначення насильства, оскільки відсутня така важлива ознака насильства, як воля особи, що спричиняє шкоду. Сердюк Л. В. ставить риторичне запитання – як можна вчинити насильство, не тільки не бажаючи шкідливого для особи результату, але й не відаючи про нього? Пригноблювати, гнітити, тим більше обмежувати чийсь волю з необережності ні практично, ні теоретично неможливо [14, с. 13]. Коли такий вплив здійснюється з необережності, то має місце необережне заподіяння фізичної шкоди особі [8, с. 501], а не насильство.

Ще однією ознакою насильства є його вчинення проти або поза волею особи, на яку воно спрямоване. Саме таке формулювання допомагає віднести до насильства не тільки відкрити протидію волі потерпілого, але й дії, вчинені щодо особи, яка внаслідок свого фізичного чи психічного стану не здатна об'єктивно оцінювати та усвідомлювати характер вчинюваних щодо неї дій (малолітні, психічно хворі, особи, які перебувають в непритомному стані). Водночас умисні дії, що завдають шкоду особі, але вчинені за згодою останньої (наприклад, вбивство особи на її прохання, евтаназія), не вважаються насильством, хоча і в передбачених законом випадках тягнуть відповідальність.

Деякі дослідники насильство в кримінальному праві визначають як

▪ Поняття насильства і примусу та їх співвідношення / Т. М. Хомич // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12ktmtys.pdf>.

суспільно небезпечний протиправний фізичний чи психічний вплив на людину, який здійснюється всупереч або поза її волю, становить небезпеку для її життя чи здоров'я в момент заподіяння, позбавлення свободи, яке може потягти заподіяння шкоди різного ступеня тяжкості або смерть [15, с. 16]. Проте, слід не погодитися з твердженням про обов'язковість такої ознаки насильства як небезпека для життя чи здоров'я особи в момент заподіяння, адже в кримінальному праві законодавець при формулюванні норм юридично значимим передбачає і насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (стаття 186 Кримінального кодексу України). Крім того, настання суспільно-небезпечних наслідків не є основною ознакою протиправного насильства, адже воно може і не спричинити жодних видимих наслідків, проте заподіяти шкоду психічному здоров'ю особи, завдати їй як фізичного болю, так і психічних страждань.

Отож, більшість дослідників визначають насильство через поєднання в різноманітних комбінаціях шести основних його ознак: вплив однієї особи на іншу, протиправність, суспільна небезпечність, умисний характер, вчинення проти чи поза волю особи та можливість завдання їй різного роду шкоди. Проте, Попов Д. В. не погоджується з обов'язковістю такої ознаки насильства як "поза або проти волі" і формулює поняття насильство як суспільно-небезпечний, протиправний, умисний вплив, який здійснюється однією особою на іншу, і потягнув за собою або міг потягнути настання шкоди, передбаченої кримінальним кодексом [16, с. 115]. Обґрунтовує він свою позицію тим, що, включивши згадану ознаку до поняття насильства, фактично кримінально безкарними залишаться ті випадки, коли шкода потерпілому спричиняється з його згоди. В даному випадку автор фактично ототожнює поняття насильство та злочин, хоча останній може вчинятися як шляхом насильницьких дій, так і іншим

▪ Поняття насильства і примусу та їх співвідношення / Т. М. Хомич // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kmtys.pdf>.

способом. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України [17], а не вчинення особою насильства.

Спірним є й питання про форму зовнішнього вираження насильства – воно може вчинятися виключно шляхом дії – активної поведінки особи [18, с. 28], чи й у формі бездіяльності – шляхом пасивної поведінки [8, с. 501]. Насильство, зважаючи на етимологічне походження слова (від іменника старослов'янського походження "сила". Прислівник "насилно" походить з виразу "на силу", тобто силоміць, силою [19, с. 221]), може вчинятися лише шляхом активних дій, застосуванням "сили" стосовно іншої особи, "на силу". Але на практиці не можна керуватися лише етимологією терміну, зовнішнім вираженням даного поняття, слід також враховувати і мотиваційну сферу особи, яка вчиняє насильство, адже воно може вчинятися і не безпосередньо, а за допомогою знарядь (гвинтівка, собака), а також шляхом пасивної поведінки. В останньому випадку особа не застосовує силу в прямому розумінні цього слова, але умисно не вчиняє певних дій (за умови, що вона має можливість їх вчинити), бажаючи настання шкоди. Наприклад, банщик не відчиняє двері парної, які заклинило, коли там є люди, якщо він має таку можливість, або власник бійцівської собаки не вчиняє необхідних дій для відвернення нападу на іншу людину та просто спостерігає, як його собака завдає їй шкоду. Тому насильство – це діяння (дія та бездіяльність), яке включає в себе усі вище перераховані необхідні ознаки. Класичним прикладом (доказом) цього є злочин, який усі дослідники відносять до насильницьких злочинів – вбивство [20, с. 37; 21 с. 141], яке може вчинятися як шляхом активних дій, так і у формі бездіяльності, за умови наявності обов'язку винного турбуватися про потерпілого та наявність у нього можливості не

▪ Поняття насильства і примусу та їх співвідношення / Т. М. Хомич // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kmtys.pdf>.

допустити настання його смерті [22, с. 273].

Деякі дослідники обмежуються при визначенні насильства закріпленням лише декількох ознак. Так, Шарапов Р. Д. визначає насильство як деяке дійство одного, вчинене у відношенні іншого проти його волі (бажання) [23, с. 21], фактично зводячи до насильства усі дії, які суперечать бажанням людини. Це надто широке трактування даного поняття, адже тоді насильством слід визнавати і дії особи, яка зупиняє дитину, що намагається підійти до клітки з тигром, і рятівні дії людини, що знімає з підвіконня самогубця, завадивши йому тим самим покінчити з життям і т. д. В даному випадку вчиняються не насильницькі, а примусові дії, має місце не насильство, а примус, який має деякі спільні ознаки з насильством, але й суттєво відрізняється від останнього.

Примус визначають як процес зняття індивідуальної волі шляхом зовнішнього впливу, спрямованого на те, щоб примусити індивіда зробити щось або утриматися від яких-небудь дій [24, с. 10]; натиск із чийогось боку, примушування; зумовлена кимось або чимось необхідність діяти певним способом, незалежно від бажання; натиск, обумовлений законом [25, с. 940].

"Примушувати" означає схилити людину до певної діяльності за допомогою силового тиску (усупереч її волі), обмежувати свободу вибору [26, с. 384-385].

У словниках наводяться такі синоніми дієслову примушувати – силувати, поневолити, змушувати, заставляти; з примусу – силуючи себе, вимушено, без бажання, з обов'язку, виконуючи повинності [25, с. 940]. Спільною ознакою усіх них є спрямованість дій на обмеження чи придушення волі людини, тобто на емоційну сферу особи.

Спільними ознаками насильства та примусу є умисність дій, вчинення

їх проти або поза волею особи та завдана такими діями шкода. Відмінною ж рисою є ціль, з якою вчиняються відповідні дії та соціальна оцінка, характеристика таких дій.

Попов Д. В., досліджуючи співвідношення понять насильства та примусу, підсумовує, що, по-перше, поняття примус за своїм об'ємом ширше, ніж поняття насильство, тобто останнє виступає одним із способів здійснення примусу. По-друге, обов'язковою ознакою примусу є його ціль – примусити особу діяти або не вчиняти певних дій проти її волі. В змісті ж поняття "насильство" вказана ціль не виступає в якості обов'язкової ознаки, так як можливі випадки застосування насильства в інших цілях (наприклад, дії кілера) [16, с. 115]. Таке твердження суперечить логічним правилам співвідношення понять, адже вужче поняття повинно містити в собі усі ознаки ширшого поняття, а в даному випадку "вужче" поняття насильство може і не переслідувати вказаної вище цілі примусу як його обов'язкової ознаки, а вчинятися і в інших цілях (наприклад, хуліганських).

Познишев С. В. вказує, що поняття примусу вужче поняття насильства; примус є насильством, яке має за ціль спонукати людину здійснити або допустити щось, що не відповідає її волі, і є засобом для досягнення цієї цілі; але насильство може і не передбачати дану ціль, будучи, наприклад, простим актом помсти [27]. Але навіть у кримінальному праві поняття примус вживається і для позначення протиправної, і цілком законної поведінки, поняття ж насильство вживається лише для вказівки на суспільно небезпечну, протиправну діяльність особи. Так, ст. 50 Кримінального кодексу визначає покарання як захід примусу, що застосовується від імені держави, тобто має цілком законний характер, якщо застосовується у встановленому законом

▪ Поняття насильства і примусу та їх співвідношення / Т. М. Хомич // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kmtys.pdf>.

процесуальному порядку. Таким чином поняття примус не завжди містить в собі ознаку протиправності, притаманну насильству, а тому і не може цілком включатися до поняття останнього. Порівняння даних понять за обсягом можливе лише у випадку виділення протиправного примусу як одного із видів примусу.

У структурі соціального примусу виділяють міжнародний, державний та індивідуальний примус. Останній може застосовується окремими суб'єктами як у встановлених законом випадках (наприклад, при необхідній обороні у кримінальному праві, при самозахисті цивільних прав), так і в інших ситуаціях, на власний розсуд, в спосіб, не заборонений законом. Так, примус застосовується батьками у процесі виховання дитини, педагогом у процесі навчання тощо. На відміну від насильства, примус не містить у собі протиправності як обов'язкової ознаки його визначення, ідентифікації.

Інколи примусові дії є не лише корисними, а навіть необхідними для людини. Так, примус щодо членів сім'ї може мати корисну мету, зокрема, примусове годування дитини, яка відмовляється їсти на знак протесту проти певних дій батьків (наприклад, "не буду їсти, доки не купите мені іграшку"). В цьому випадку примус вчиняється з метою допомогти самому об'єкту примусу, а не заради задоволення потреб його суб'єкта, а тому і визнається виправданим, легальним. Крім того, в деяких випадках застосування примусу визнається законним навіть якщо воно і не приносить ніякої користі об'єкту примусових дій (при необхідній обороні, затриманні злочинця тощо).

При здійсненні примусу шкода, яка супроводжує застосування сили, не є ціллю самою по собі, а лише побічним неминучим наслідком. При насильстві ж шкода є самоціллю або переслідує ціннісно негативну ціль

[12, с. 144].

Цікаву ідею до розуміння співвідношення насильства та примусу висунув російський філософ Ільїн І. О., запропонувавши називати усі дії, які вчиняються проти волі особи, терміном "примушення" (*рос.* – "заставление"), і виділивши в якості його форм примус (позитивне, ненасильницьке примушення) та насильство (ганебне, негоже примушення) [28]. При такому розумінні примус і насильство є різними проявами одного явища – діяльності, яка здійснюється проти волі особи, і мають спільні та відмінні риси. Відповідно не можна визначити, яке з цих понять вужче, а яке ширше, адже вони не співвідносяться як частина та ціле, а обое є частинами ширшого поняття і збігаються між собою лише в частині. Саме в такому розумінні, на нашу думку, слід розглядати поняття "насильство" та "примус" і визначити їх співвідношення.

Отож, різниця між поняттями насильство та примус полягає в тому, що по-перше, метою насильства є завдання шкоди іншій людині, а метою вчинення примусу – спонукання людини до певної поведінки (вчинення або не вчинення певних дій), шкода ж при цьому є лише побічним негативним наслідком. По-друге, насильство як в загальнонауковому, так і правовому значенні виступає як негативне, ганебне, протиправне явище, тоді як примус може бути як допустимим, легальним, так і протиправним. В останньому випадку за своїм значенням примус ототожнюється з насильством, стає його формою і втрачає своє першопочаткове, відмінне від насильства значення.

Напрямами подальших наукових розвідок можуть бути дослідження порядку вживання та змісту понять "насильство" та "примус" у різних галузях права, аналіз видів насильства та примусу та форм їх прояву.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: Аконіт, 2003. – Т. 2. – 926 с.
2. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / [за ред. В. С. Калашника]. – Х. : Прапор, 2002. – 992 с.
3. Гусейнов А. А. Понятия насилия и ненасилия / А. А. Гусейнов // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 35-41.
4. Кулик Л. М. Ознаки насильницької злочинності / Л. М. Кулик // Держава та регіони: серія "Право". – 2009. – № 2. – С. 65-69.
5. Лисюк Ю. В. Протидія насильству в сім'ї / Ю. В. Лисюк. – Одеса : Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2007. – 164 с.
6. Даль В. Толковый словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей / В. Даль. – М., 1956.
7. Барихин А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А. Б. Барихин. – М. : Книжный мир, 2000. – 720 с.
8. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – К.: Видавництво "Юридична думка", 2007. – 992 с.
9. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / Под ред. Этьенна Г. Круга и др. / Пер. с англ. – М.: Издательство "Весь Мир", 2003. – 376 с.
10. Власов П. О. Насильство в сім'ї та соціальна робота із сім'ями, в яких чиниться насильство: інформаційно-практ. посіб. / П. О. Власов. – Дніпропетровськ: ЖІКЦ, 2004. – 96 с.
11. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций / А. В. Наумов – М. : Изд-во БЕК, 1996. – 550 с.

12. Приколотина Ю. Л. К вопросу о методологии криминологического исследования насилия [Электронный ресурс] / Ю. Л. Приколотина // Форум права. – 2007. – № 1. – С. 131-148. – Режим доступа : <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07pulkin.pdf>.

13. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. – К. : ДЦССМ, 2002. – Книга 4. – 935 с.

14. Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / под ред. докт. юрид. наук, проф. Щербы С. П. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 384 с.

15. Иванова В. В. Преступное насилие: Учебное пособие для ВУЗов / В. В. Иванова. – М. : ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002. – 83 с.

16. Попов Д. В. К вопросу о соотношении уголовно-правовых понятий: принуждение и насилие / Д. В. Попов // Актуальные вопросы уголовного процесса современной России: Межвузовский сб. науч. трудов. – Уфа : РИО БашГУ, 2003. – С. 111-116.

17. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

18. Машинская Н. В. Насилие в семье (криминологические и уголовно-правовые аспекты) / Н. В. Машинская : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – М., 2001. – 160 с.

19. Етимологічно-семантичний словник української мови / Інститут дослідження Волині / [Митрополит Іларіон ; ред. й доповн. Ю. Мулика-Луцика]. – Вінніпег-Канада : Волинь, 1988. – Т. 3 : М-О. – 415 с.

20. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. / А. П. Закалюк – К.: Видавничий Дім "Ію Юре", 2007. – Кн. 2: Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

▪ Поняття насильства і примусу та їх співвідношення / Т. М. Хомич // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kmtys.pdf>.

21. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд]; за ред. проф. І. М. Даньшина. – Х.: Право, 2003. – 352 с.

22. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с.

23. Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве. / Р. Д. Шарапов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.

24. Каплунов А. И. Об основных чертах и понятии государственного принуждения / А. И. Каплунов // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 10-17.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.

26. Горяйнов А. М. Самозахист як засіб приватного правового примусу / А. М. Горяйнов // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 53. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 384-390.

27. Познышев С. В. Особенная часть русского уголовного права. Сравнительный очерк важнейших отделов особенной части старого и нового уложений. Издание 3-е, исправленное и дополненное. – 1912 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum3668/item4720.html>.

28. Ильин И. А. О сопротивлении злу силою (Раздел 4. О заставлении и насилии) : [Электронный ресурс] / И. А. Ильин. – Режим доступа : <http://philosophy.ru/library/il/01/04.html>.

Хомич Т. М.

Поняття насильства і примусу та їх співвідношення

У статті подані визначення понять "насильство" та "примус" як загальнонаукових та кримінально-правових категорій, визначено та проаналізовано зміст основних ознак юридичних понять насильства та примусу. Розглянуто погляди дослідників щодо співвідношення понять "насильство" та "примус", визначено спільні та відмінні риси згаданих понять

Ключові слова: насильство, примус, сила, шкода, вплив, проти або поза волею особи, примушення, кримінальне право, кримінологія

Хомич Т. Н.

Понятие насилия и принуждения и их соотношение

В статье представлены определения понятий "насилие" и "принуждение" как общенаучных и уголовно-правовых категорий, определено и проанализировано содержание основных признаков юридических понятий "насилие" и "принуждение". Рассмотрены взгляды исследователей на соотношение понятий "насилие" и "принуждение", определены общие и отличительные черты упомянутых понятий

Ключевые слова: насилие, принуждение, сила, вред, воздействие, против или помимо воли лица, заставление, уголовное право, криминанология

Khomych T. M.

The notions of violence and duress and their correlation

The definitions of violence and duress as the general scientific and criminal law categories are given in the article. The main legal features of violence and

duress are highlighted and analyzed. The views of scientists on the correlation of the notions of violence and duress are studied, the similarities and differences of the abovementioned notions are presented

Key words: violence, duress, force, harm, influence, against or beyond the power of the individual, compulsion, criminal law, criminology